

merje med govorjenim jezikom ter nadrejenim in obsežnejšim sistemom standardnega jezika, kot tudi medsebojna razmerja posameznih podsistemov.

Zaznavno je močno stremljenje po prilagajanju k vseslovenskemu sistemu, čeprav se istočasno krči slovenski jezikovni prostor. Sodobna javna občila in vse močnejša notranjeslovenska komunikacija pospešujejo procese izenačevanja. Obe skrajni območji v profilu jezikovnih zvrsti, se pravi standard na eni in narečja na drugi strani, sta podvrženi najmočnejšim spremembam. Sedanje območje profila jezikovnih zvrsti, se pravi, privzdignjeni pogovorni jezik, ki je bil na Koroškem vedno slabše razvit, še vedno ni mogel izpolniti vsega diapazona normalne uporabe.

Glede polifunkcionalnosti slovenskega standarda na Koroškem pa se mi zdi, da je v svoji govorjeni obliki še najbolj oddaljen od normalno razvitega in popolnega profila. Govorjeno monologično in govorjeno dialogično področje v jezikovnem stilu javnega jezikovnega občevarja, govorjeni in pisni stil znanstvenega jezika še vedno kažeta prenekatero jezikovno vrzel, stil publicistike in tiska pa je v pisni komunikaciji boljši kot v ustni. Stil lepe literature je sicer pasivno prisoten, vendar tudi v pisni komunikaciji hitro napreduje, v govorjeni obliki pa njegova norma še vedno ni dovolj močno utrjena.

Jože Pogačnik

Filozofska fakulteta v Novem Sadu

JERNEJ KOPITAR IN UKRAJINSKO VPRAŠANJE

Italijanski zgodovinar A. Tamborra je v študiji, v kateri obravnava slovansko politiko rimske kurije v prvi polovici XIX. stoletja, razčlenil tudi vlogo J. Kopitarja v nastajanju prave podobe o kulturno-zgodovinskem in političnem položaju Rusinov.¹ Gradivo iz vatikanskih arhivov mu je razodelo, da je ukrajinsko (=rusinsko) vprašanje Kopitarjeva stalna preokupacija (*la sua costante preoccupazione*);² gre za problem, ki je eden od najbolj pomembnih in najbolj izdelanih konstitutivnih delov v slovanskem nazoru tega utemeljitelja moderne in znanstvene slavistike sploh. Tema, ki jo ta trditev začenja, v slavistiki ni nova; deskriptivno sta jo obdelala najprej M. Teršakovec³ in nato A. Tamborra, kljub temu pa njen obseg še vedno ni spoznan tako, kakor zahtevata kompleksnost in globina vprašanja. Naslednji prispevek želi dvigniti problematiko na kritično in sintetično raven, na kateri naj bi prišle do izraza v enaki meri tako posameznosti kakor njihova medsebojna povezanost. Raziskava naj pokaže na notranjo logiko, ki tematizirano vprašanje konstituira kot samostojen fenomen, istočasno pa naj bi ugotovila globljo zvezo tega posebnega pojava s Kopitarjevo načelno koncepcijo o slovanski problematiki sploh.

¹ Jernej Kopitar a Roma (1842–1843) e la politica slava di Gregorio XVI, *Storiografia e storia*, Rim 1974, str. 947–74.

² N. d., str. 968.

³ Teršakovec v razpravi *Vidnosini Vartolomeja Kopitara do galic'ko ukrajins'kogo pis'menstva*, ki je objavljena v časopisu *Zapiski Naukovogo Tovarstva im. Ševčenka*, Lvov 1910, str. 1–71. Avtor je tu predvsem sintetiziral gradivo, ki ga je zbral in v istem časopisu leta 1903 objavil O. Makovej (*Z istoriji našoji fil'ol'ogiji*, str. 59–76). Tamborrina razprava je navedena v opombi števil. 1.

Jezikovni status Ukrajincev se v Kopitarjevih kulturoloških premisah pojavlja razmeroma pozno. Njihovo etnično ime srečamo prvič v sestavku *Patriotische Phantasien eines Slaven* (1810), v njem je rečeno, da Avstrija vlada tudi »Rusom (Rusnjakom) v Galiciji in Vzhodni Ogrski«. ⁴ Ta podatek sovпада s Kopitarjevo seznanitvijo z ukrajinskimi teologom I. Snjigurs'kym, ki je študiral in do 1818. leta tudi delal na Dunaju. ⁵ Pogovori med obema so, tako lahko domnevamo, Kopitarja približali resničnim vprašanjem te dežele in ga vpregli v njihovo reševanje.

Kopitar je najprej zapazil nekaj značilnosti, ki so bile odločilne za kulturnopolitični in zgodovinski položaj Ukrajincev. ⁶ Informacije, ki jih je dobival, so bile kulturne, cerkvene in politične narave, njihova vsebina pa je bila taka, da je zahtevala posplošitev in ukrepanje, ki naj bi za Ukrajince pomenilo spodbudo in pomoč. Kopitar je že kar na začetku spoznal vlogo Kijeva v nastanku vzhodoslovanske kulture, hkrati pa je tudi ugotovil nekatere njene sestavine (srečanje grških in nordijskih elementov na slovanski osnovi). Ukrajinci, ki so jih takrat pogosteje imenovali Rusini ali Ruteni, so se v zgodovinski vertikalni razkrili kot narod, ki ima močno razvito kulturno tradicijo s koreninami v književnosti tako imenovane kijevske Rusije. Ta kultura se je neposredno razvila iz iradiacijskega središča, ki ga je predstavljala cerkvena slovanščina s svojimi kulturološkimi razsežnostmi, po drugi strani pa je odkrivala odprtost za vplive, ki so prihajali iz nemškega kulturnega kroga (zlasti v pravnih znanostih in v splošni razširjenosti obvladavanja nemščine). Enako pomembne so bile informacije o položaju in organizaciji cerkve. Bistvo tega problema je bilo unijatstvo, ki je s stališča latinske cerkve pomenilo le še *reductio ad ritum latinum*. Bizanc in Rim sta se spajala na tem področju, to spajanje pa je bilo, ker se je odvijalo v posebnem političnem kontekstu, za ukrajinsko ljudstvo težko. Unija namreč ni ustrezala deželnim gospodarjem; Moskva je s težnjo, da vzpostavi velikansko državo, prisiljevala k ortodoksni, medtem ko so se Poljaki, pri katerih je pripadnost h katoličanstvu predstavljala narodnostno identifikacijo, ukrajinskemu vprašanju približevali v luči takih pretenzij. Cerkveno zborovanje v Brest-Litovsku (16. do 20. oktobra 1596) je ukrajinsko cerkev razcepilo na ortodoksno in unijatsko, zgodovinske okoliščine pa so določile, da je samo unijatstvo branilo narodne koristi in zato postalo središčni problem ukrajinskega naroda.

Ukrajinsko vprašanje je bilo v Avstriji aktualizirano v času, ko je Kopitar pripravljal svoj kulturološki načrt za Slovane. Po delitvi Poljske so zahodna področja Ukrajine prišla pod Avstrijo, ki je tako postala prvi sosed Rusije. Kijev je bil že od XVII. stoletja pod Mosko, na koncu »razsvetljenega stoletja« pa je bila vsa vzhodna Evropa z večjim delom Poljske in s prestolnico Varšavo pod Rusijo, ki je s Petrom Velikim dobila močno državno organizacijo. Na začetku XIX. stoletja je Rusija zelo močan in pomemben politični dejavnik v Evropi, kar je narekovalo zahodnoevropskim državam, med njimi še posebej Avstriji, da resno prilagode svojo politiko ruski ekspanziji, ki je postajala vse bolj očitna. ⁷ V takem kontekstu je v vzhodni politiki zahodnih držav Ukrajina dobila središčno mesto in postala predmet zelo vitalnih interesov.

⁴ *Kleinere Schriften*, Dunaj 1875, str. 70.

⁵ M. Teršakovec' n. d., str. 16–8.

⁶ Kulturnozgodovinski položaj Ukrajine je monografsko obravnaval E. Winter v knjigi *Byzanz und Rom im Kampf um die Ukraine (955–1939)*. Delo je bilo napisano do jeseni 1940, a je izšlo šele 1942. leta v Leipzigu. Poglavitne literarne informacije prinaša S. Subotin v prispevku *Ukrajinska književnost*, ki je objavljen v knjigi *Povijest svjetske književnosti*, knjiga 7, Zagreb 1975, str. 427–70.

⁷ Prim. E. Winter, n. d., str. 107 sl.

Leta 1815 je Kopitar kot cenzor dobil v roke ukrajinsko knjigo (katekizem za kmečke otroke) z naslovom *Nauka hrjistsjanskaja*, ki je bila objavljena v Budimu, sestavil pa jo je Ivan Mohyl'nyč'kyj. To priložnost je izrabil, da v krajši recenziji *Russniakische Literatur*, ki jo je objavil 1816, leta v časopisu *Wiener allgemeine Literatur-Zeitung*, strne svoje informacije in, kar je bistveno, predlaga nekaj rešitev.⁸ Recenzent ugotavlja najprej ukrajinsko etnično samobitnost, ki jo konfrontira s poljsko, v zvezi s tem pa izreka svojo tezo o rusinski etnogenezi in jo veže za južne Slovane (»nicht so der ältere Grundkern der Population, die Russniaken auf dem Lande, die ihrer Religion nach zur griechischen Kirche, ihrer Sprache nach aber, mit den Kleinrussen, zu einem von dem Polnischen sehr verschiedenen Dialekt gehören, der zur Ordnung der südslavischen Mundarten gehört, während der polnische zu jener der nordslavischen«). Ukrajinsko narečje mu je v primerjavi z velikoruskim, zaradi južnega geografskega položaja, mehkejše, politične okoliščine, v katerih živi narod, pa so krive, da ta idiom »lebt nur im Munde des gemeinen Volks«. Ukrajina je po številu prebivalstva večja od »ilirskega« ali češkega dela (ceni ga na kakšnih devet milijonov), podložna je ruskim, poljskim in avstrijskim gospodarjem ter zato nima tiste politične teže, ki bi jo mogla imeti, »aber die Sprache von 9 Millionen Menschen hat auch ohne augenblickliche politische Bedeutenheit, an sich Interesse genug für den Sprachforscher, wie für den Menschenfreund. Für letzteren besonders, wie für den österreichischen Patrioten, ist es erfreulich zu sehen, wie unter Franzens väterlichem Zepter die Cultur so verschiedener Völker auf der natürlichsten und solidesten Basis, der Muttersprache, mächtig und daurend gefördert wird«.

V nadaljevanju recenzije Kopitar omenja vlogo metropolita M. Levic'kega, ki je za vizitacije spoznal, da je za nizko kulturno stanje Ukrajincev krivo pomanjkanje knjig, katere bi bile narodu vsebinsko in jezikovno razumljive. Katekizem, ki ga ocenjuje, povezuje s takimi prizadevanji, hkrati pa omenja tudi duhovniško družbo (*Societas presbyterorum*), ki jo je 1815 pod pokroviteljstvom omenjenega vladike osnoval I. Mohyl'nyč'kyj z namenom, da bi oskrbela dobre šolske knjige in knjige za ljudstvo v ukrajinskem jeziku. Kopitarjevo odobravanje te družbe je bilo načelno nasprotno stališčem oblasti. Galicijski gubernij je namreč 13. septembra 1816 poslal predpostavljenim mišljenje, »dass die ruthenische Sprache eine Mundart sei, in welcher gar nicht oder doch nur sehr wenig geschrieben werde, die mithin noch ganz ungebildet sei und deshalb nicht zum Gegenstand des Schulunterrichtes gemacht werden könne«. Poljska oblast je osumnila družbo v Rimu, dunajski nuncij Severoli pa je že 1817 s posebnim dekretom družbeno dejavnost prepovedal.⁹ Kopitar je ravno od te družbe pričakoval, da se bo lotila urejanja jezikovne problematike (slovnica in ustrezna besedila), zato jo je radostno pozdravil in ji zaželel srečo (»wir ihm und seinem Vaterlande zu dieser gewiss folgenreichen Gesellschaft Glück wünschen«). V isti sapi je navrgel tudi vprašanje pisave. Izrekel se je zoper okrajšave, ki so nastale iz stare cerkvene slovanščine, predlagal pa črke, ki naj bi bile enostavne, jasne in estetsko oblikovane. V tem kontekstu je bila misel, ki razkriva avtorjevo polemično naravnost do Rusije (»Soll man im Slavischen erst auf die Russen warten?«), za kulturološki vidik pa je vredno omeniti obrambo aktualizacije stare cerkvene slovanščine (»Uebrigens versteht es sich, dass wir, indem wir uns der Pflege der Volkssprache freuen, dabey dem slavischgriechischen Priester die grammatische Kenntniss seiner altslavischen Kirchensprache keineswegs zu erlassen gesonnen wird«). Za reševanje takšnih vprašanj naj bi rabile predvsem stolice za ukrajinjščino, ki bi ustrezno gradivo znanstveno obravnavale (»Wir wünschen vielmehr, dass an jeder ihrer theologischen Anstalten zugleich eine Kanzel dieser alten Sprache bestünde, und ... neben ihr eine der lebenden Volkssprache«). Vsak duhovnik, ki mu je kaj mar do svojega dostojanstva, naj bi ob stari cerkveni slovanščini poznal tudi ukrajinjščino.

⁸ Kopitar še ni vedel, kdo je avtor knjige. Recenzija je objavljena na str. 1423–24.

⁹ E. Winter, n. d. str. 147–48.

V recenziji, katere vsebina je bila podrobno analizirana, je implicitno prikazana celotna Kopitarjeva koncepcija, ki jo je zasnoval za vse Slovane, ob tej priložnosti pa jo je prilagodil za Ukrajince. S tem dejanjem se je Kopitar vključil v prizadevanja, ki so v Avstriji že obstajala, glede na svoj službeni položaj in glede na kulturne iniciative, ki jih je začel, pa je v omenjeno dejavnost vnesel nekaj dragocenih novot. V času razsvetljenih vladarjev Marije Terezije in Jožefa II so ukrajinski bogoslovci v kolegiju sv. Barbare na Dunaju dobili šest mest (1784), leta 1787. pa je bil odprt *Studium Ruthenicum*, v katerem je bil jezik pouka ukrajinski. J. Ch. Engel je 1796 v Halleju objavil študijo o zgodovini Ukrajine, v času, ko je Kopitar priobčil svojo recenzijo, pa je bilo službeno začeto poenotenje pravopisa v poljskih deželah, s čimer se je pojavila misel o latinski grafiji za Ukrajince. Ukrajina se je, skupaj s problemom vzhodnega krščanstva, našla v središču zanimanja tudi v delu Fr. Schlegla; le-ta je napisal uvod v knjigo H. J. Schmitta *Harmonie der morgenländischen und abendländischen Kirche, ein Entwurf zur Vereinigung beider Kirchen* (1823), v katerem je zastopal popolnoma ekumenska načela in kazal veliko razumevanje za unijatstvo.¹⁰

Istočasno je Kopitar intenzivno spremljal tudi slovstveni napredek v ukrajinski književnosti, ki je prav tedaj opuščala ljudsko-popularni standard ter prehajala v romantične in prerodne literarne manifestacije.¹¹ Znamenje tega obrata je bilo večje število zbornikov, časopisov, almanahov, zbirk ljudskih besedil in podobnih izdaj, v katerih je opazen interes za tradicionalno ustvarjanje in za zgodovinsko preteklost ukrajinskega naroda. Zelo pomembno vlogo je v tem vzdušju imel I. I. Sreznjevski, ki je v posebno združbo zbral ljubitelje »slavistike«, v objavljenih *Zaporoških starinah* pa je med obiljem mistifikacij prinesel tudi dovolj resničnih ukrajinskih ljudskih pesmi. Pozornost zasluži tudi Václav z Oleska, ob njem pa še posebej tako imenovana »ruska trojka« (*ruska trijca*), v kateri so bili M. Šaškevič, I. Vagilevič in J. Golovacki; njihova dela je Kopitar poznal, pri nekaterih pa je celo aktivno pomagal, da so lahko izšla. Njegovo zanimanje za Ukrajino je raslo čim bolj je rasla organizacijska urejenost ruske države pod Nikolajem I. V tej državi se je ob podpori oblasti razmahnilo slavianofilsko gibanje (J. Kirijevskij in K. Aksakov), ki je označeno z mesijanistično idejo o Moskvi kot »tretjem Rimu«, okrog katerega naj bi se združili vsi Slovani. Pritisk na Ukrajino se je s tem večal; 1839. leta so trije škofje in tisoč tri sto duhovnikov demonstrativno prestopili v pravoslavlje, kar je izzvalo močne proteste med ukrajinskimi unijati in v zahodnoevropskih državah, povzročilo pa celo, da se je končno zainteresirala za Ukrajino tudi vatikanska kurija.¹² Ukrajinska kultura je izrabila ugodno klimo, vendar so dela, ki so v tem času nastajala, razodevala mistične in romantične značilnosti. Krščanski idealizem, ki je bil logičen nasledek pritiska dveh sovražnih sosedov, je 1846. botroval nastanku Družbe sv. Cirila in Metodija. Pojav imen slovanskih apostolov v označbi društva je razodeval težnjo njegovih utemeljiteljev, da se opro na kulturno tradicijo (M. Kostomarov, P. Kuljiš, T. Ševčenko in skupina študentov). Nacionalno-politični program, ki je bil spremešan z mističnimi in utopičnimi vidiki, je formuliral M. Kostomarov v delu *Knjige bitja ukrajinskega naroda*.¹³ V formulacijah te knjige in v dejavnosti kirilo-metodistov se pojavlja Ukrajina kot središče vzhodnega slovanstva in slovanstva sploh. Po mišljenju nekaterih posameznikov iz Kijeva lahko pride »zdravilo« za vse Slovane, ker je to mesto zaradi kulturnega pomena v preteklosti središče svetovnega duha, ki naj bi prešinel slovanske narode, jih združil v zvezi svobodnih republik, ukinil tlačanstvo in pripravil prostor, na katerem bi bili vsi ljudje bratje. Dekabristična vstaja

¹⁰ N. m., str. 123, 124 in 143–44.

¹¹ S. Subotin, n. d., str. 430–36.

¹² E. Winter, n. d., str. 150–53.

¹³ Po vzoru na podobno knjigo, ki jo je napisal poljski romantični pesnik A. Mickiewicz.

(1825) je povečala budnost ruskih oblasti, upor Poljakov (1831) pa je intenzivno obrnil avstrijsko politiko v ukrajinsko smer. Trenja med Moskvo in Dunajem so se s tem povečala; Avstrija je bila na strani ukrajinskih zahtev, Rusi pa so v kali hoteli zatreti sleherni poskus, ki naj bi pripeljal do kulturne, narodne ali politične svobode. Delovanje kirilo-metodistov je zato brutalno pretrgala ruska žandarmerija, poglavitni predstavnik ukrajinskega preroda T. Ševčenko pa je bil obsojen na izgnanstvo, še posebej pa je bilo ukazano, da se mu tam onemogoči tako pisanje kot slikanje.

Kopitar je bil v Avstriji osrednja osebnost, ki je kot slavistični ekspert lahko usmerjal tako kulturološka kot politična prizadevanja monarhije v razmerju do Ukrajine. Področja, na katerih je zapustil vidne sledove svojega koncepta, so naslednja:

Politično področje je označeno najprej z rusofobijo, ki je bila v tem času izredno močna v vseh zahodnoevropskih državah, nato pa z avstroslavizmom, ki je značilna dominanta Kopitarjeve slovanske koncepcije. Za to trditev je dovolj dokazov v njegovi cenzorski in publicistični praksi.¹⁴ Negodovanje, ki ga je Kopitar čutil do Rusije in njene carske politike, veje iz omenjene recenzije, izrecno pa je formulirano v gradivu, ki se nanaša na Ukrajince.¹⁵ Ko je pisal poročilo o nekem zgodovinskem tekstu, je bil zoper objavo, »dass die Abfassung des in Rede stehenden Werkes unverkennbare Spuren des russischen Einflusses auf die in Königreich Galizien bestehende griechisch-unirte Kirche an sich trage«.¹⁶ Ko je šlo za umestitev ukrajinskega cenzorja, za kar je Kopitar veliko naredil, je v svoji argumentaciji značilno pripomnil: »Ich habe schon früher einmal bemerkt, dass die *kleinrussische* Literatur ein Miesenhafter Rival den Petersburger(n) werden dürfte«.¹⁷ Srbskemu cenzorju v Pešti je zameril, ker je dovolil rusofilski *Letopis* v Novem Sadu, ukrajinskemu pa, ker ni dal imprimatur za *Rusalko*¹⁸. Enako nezaupljivo je spremljal tudi poljsko politiko v Ukrajini, katero je že 1823. v nekem cenzorskem poročilu obsodil, hkrati pa je izrekel tudi svojo srčno željo »um Galizien zu depolonisieren, die Cultur der *Landessprache* Galiziens (die *nicht polnisch*, sondern *kleinrussisch* ist) durch die Gesellschaft des Metropolitens Lewitzki zu begünstigen«.¹⁹ S tem stavkom je Kopitar povezal politični vidik s kulturološkim in organizacijskim, kar vse naj bi Ukrajino tesno navezalo na Dunaj in Avstrijo, ki sta v avstroslavistični koncepciji naravno središče vseh Slovanov.

Kulturološko področje v Kopitarjevi koncepciji zajema nekaj premis, od katerih uresničitev je odvisen obstanek neke etnične kulture. V tem sklopu je na prvem mestu potreba po kodifikaciji knjižnega jezika; vzporedno s tem je treba poiskati resnično etnično fiziognomijo (romantiki so rekli »dušo«), katera se najlepše razodeva v folklornem gradivu. Obstajajo dokumenti, ki pričajo o Kopitarjevi skrbi za ukrajinsko slovnico. Prvi zgled take skrbi je dokumentiran ob cenzurnem rokopisu slovnice J. Levickega, ki je bila kasneje tudi objavljena pod naslovom *Grammatik der ruthenischen oder kleinrussischen Sprache in Galizien* (Przemysl 1834). V rokopisu, ki ga hrani Lvovska vseučiliška knjižnica, so na voljo s Kopitarjevo roko zapisane pripombe, katere je avtor v predgovoru v celoti, v jezikovnem delu pa delno upošteval.²⁰ Za tale kontekst so predvsem značilne kulturološke opazke, ki jih je cenzor beležil v zvezi z dvema problemskima področjema, in sicer z raz-

¹⁴ O Kopitarjevem družbenopolitičnem in kulturnem statusu prinaša podatke avtor tega prispevka v monografiji *Bartholomäus Kopitar (Leben und Werk)*, München 1978 (*Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slowenen*, XV. Band), 231 + (II) str.

¹⁵ Gre za omenjeni stavek: »Soll man im Slavischen erst auf die Russen warten?«.

¹⁶ M. Teršakovec', n. d., str. 52.

¹⁷ N. m., str. 44.

¹⁸ N. m., str. 45.

¹⁹ N. m., str. 11.

²⁰ Besedilo teh pripomb je objavil R. Nahtigal v *Jerneja Kopitarja Spisov* II. del, 2. knjiga (1825–1834), Ljubljana 1945, str. 294–351.

merjem ukrajinščine do starocerkvenoslovanskega jezika ter ob vprašanju samobitnosti etničnega idioma Ukrajincev. Kopitar zavrača zgodovinske in etimološke zveze s starocerkvenoslovansko tradicijo, vendar pa ne zavrača genetičnih vezi; zanj je poglavitno načelo resnično govorni jezik, ki ga je potrdila vsakdanja praksa (*Si veteri slavica utebantur, carebant literatura dialecti suae*). Na avtorjevo opazko, da S. G. Linde v svojem slovarju ukrajinščine ni omenil, Kopitar odgovarja: »Natürlich, weil er keine Literatur bisher hatte. Aliud est esse in natura rerum, aliud esse in *litteris*. Sic nec *serbicae* meminit, nec *bulgaricae*. Linde nonnisi *lexica* consuluit, ex libris librum fecit.«²¹ Bistven je razloček med dvema eksistencama, naravno in literarno, enako pomembno pa je tudi poudarjanje pravice, da jezik obstaja in da sledi svojo lastno evolucijo. Obstoj (eksistenca) in evolucija sta za Kopitarja imanentni sestavini življenja, odločilni tako za naravo kot za kulturo, zato je treba spoštovati koeksistenco pojavov in izbegavati nasilje (*Possumus amare nostra, sine odio aliorum*). Slovnica Levickega je, po strokovni sodbi, tradicionalistična v kulturnem in konservativna v filološkem pogledu, Kopitarjeve pripombe pa kažejo »ostroumne in pravilne nazore enega prvih slavistov«.²²

Istočasno je Kopitar prejel tudi slovnico J. Lozinskega, ki se je je lotil z enako pozornostjo, a je za posledico imela večje praktične rezultate. Knjiža je bila sicer objavljena šele 1846. leta (*Grammatyka języka ruskiego malloruskiego*), pred tem pa je doživela več predelav, ki so privedle do nastanka gramatike resničnega ukrajinskega narodnega jezika.²³ Lozinski je slovnico napisal v poljščini, zato je imel težave z lvovsko cenzuro; za zgodovino pa ostaja nespremenljivo dejstvo, da gre za delo, katerega filološki model je bila Kopitarjeva gramatika slovenskega jezika. Z njo je bil utemeljen ukrajinski knjižni jezik, pravilnost kodifikacijske zasnove pa je potrdil kasnejši zgodovinski razvoj.²⁴ Lozinski je prosil Kopitarja pomoči tudi 1840. leta, ko je poslal na natečaj svoj rokopis rusinsko-nemške slovnice, ki ni bila odobrena. Kopitarjev odgovor je zanimiv predvsem zato, ker razkriva, da je avtor pogosto šel mimo pragmatične vladine politike. Tako piše: »Ich kann Ihnen nicht helfen, weil ich bei der Studienhofkommission wegen meiner Freimüthigkeit nicht beliebt bin; alles hängt von Ihrem Bischofe ab.«²⁵

Srečanje Kopitarja z Lozinskim je ob jezikovnih problemih načelo tudi vprašanje grafije. Dunajski slavist je v članku *Slavische Literatur* Ukrajincem predlagal, da prevzamejo poljsko (latinsko) grafijo,²⁶ kar je Lozinski sprejel v zborniku *Ruskoje vesile*, v katerem je objavil svatovske pesmi in folkloristične opise obredov ter običajev. Kopitar je ob tem dostavil nekaj opomb (*Nota amici rei et personae*),²⁷ s katerimi je podprl omenjeno prakso, s tem pa posredno med Ukrajinci povzročil malo abecedno vojsko, katere izid je bil drugačen od njihovih želja (ukrajinski jezik je zadržal cirilico). Dunajski cenzor je spodbujal tudi k izdelavi slovarja, kar izhaja iz njegovega pisma J. Golovac'kemu (1. februarja 1839). V njem teče beseda o leksikalnih razločkih med ruskim in ukrajinskim jezikom (*habebitis tamen vocabula nulta propria et ignota Russis*), kot sama po sebi razumljiva naloga za Duhovniško družbo pa je omenjena izdelava slovarja (*Illius esset et idioticon et grammaticam populi quasi pro fundamento substernere vitae suae*).

Zavzemanje za reformo grafije je bilo vodeno ob folklornem gradivu, kar je tretji element Kopitarjeve kulturološke koncepcije. V omenjenem članku je namreč lepo sprejel zbor-

²¹ N. m., str. 303.

²² Misel O. Makoveja navaja R. Nahtigal, n. m., str. 295.

²³ Podatki o tem so v Nahtigalu, n. m., str. 296–302 (tam je navedena tudi ukrajinska strokovna literatura).

²⁴ Prim. R. Nahtigal, n. m., str. 297–98.

²⁵ N. m., str. 298.

²⁶ Gre za prispevek *Slavische Literatur*, ki je izšel v omenjenem časopisu 8. decembra 1833 (na str. 1580).

²⁷ Objavljeno pri Nahtigalu, n. m., str. 315–16, čeprav je, po avtorjevih lastnih besedah, treba predpostaviti obširne pripombe, ki očitno niso ohranjene (tekst izjave Lozinskega na istem mestu, str. 315, v opombah).

nik ljudskih pesmi Vlacava z Oleska (1833), v sklepu pa je posebej pohvalil vsebino in pravopis. Kopitar tako pravi: »Sowohl die polnischen als die kleinrussischen Lieder sind mit lateinischen Lettern geschrieben, letztere zum erstenmale so, und wir wünschen und hoffen, dass die beiden angekündigten Grammatiken der von 8 Millionen gesprochenen (klein) russischen Sprasche von Lewicki und Lozinski sich Hrn. v. Olesko Treue auch in dieser grammatischen Rücksicht zum Muster nehmen werden.«²⁸ Navedek razodeva, da je opisane akcije Kopitar povezoval in usmerjal, ker pomeni, da so bile od začetka enotno zamišljene in modro vodene.

Organizacijsko področje razkriva prav tako nekaj zanimivih iniciativ. Omeniti velja najprej Kopitarjevo skrb za ukrajinske izobražence, ki so se mudili na Dunaju in katere je v osebnih stikih skušal pridobiti za svoje načrte. V takšnih pogovorih so se mnogi od njih nacionalno osvestili, nekateri pa tudi odločili, da aktivno pomagajo v prerodu ukrajinskega jezika in književnosti.²⁹ Z mislijo na posebnega (ukrajinskega) cenzorja in z načrtom za periodični časopis, ki naj bi obveščal zainteresirane o kulturnem dogajanju, jih poskušal intenzivno vezati za Dunaj in svoje načrte. Cenzor za ukrajinski tisk naj bi bil, po njegovih besedah, »ein deutsch-gebildeter Mann . . . , der in allen billigen Sachen den Rutheniern und ihrer beginnend(en) Literatur Wohlwollen und Recht erzeugte.«³⁰ Odlikovala naj bi ga avstrijska zavest, ker bi le tako lahko kljuboval ruskim in poljskim tendencam v Ukrajini, s tem pa delal tako za narodne kot državne interese. Iz enakih pobud je izšla tudi Kopitarjeva zamisel o tedniku, ki naj bi, po vzoru podobnih listov, prinašal jezikovne, folkloristične in književne sestavke iz ukrajinske kulture.³¹ Kopitar je s tem želel pomagati ukrajinskemu narodnemu prerodu; temu je podredil tudi svojo cenzorsko dejavnost (zgled sta objavi *Zarje* in *Rusalke Dnjistrove*). Njegove namere se sicer niso popolnoma uresničile, ker je emotivno privrženost premagal politični pragmatizem.

V zadnjih letih življenja se je Kopitar z vsem žarom lotil še enega načrta, ki naj bi z uresničitvijo bistveno pomagal tako Ukrajincem kakor slovanski stvari sploh. Želel je, da avstrijskemu zanimanju za Ukrajino pridruži še aktivno sodelovanje rimske kurije. Aktiviral je svoje znance in prijatelje v vatikanskih krogih, med njimi so bila pomembna politična in znanstvena imena (G. G. Mezzofanti, A. Mai, G. Secchi in A. Theiner, ob njih pa še tajnik vatikanske države kardinal Lambruschini in papež Gregor XVI).³² Kopitar je z njihovo pomočjo poskušal, da ustanovi kolegij za ukrajinske duhovnike; v njem naj bi se v skladu z njegovo premiso o vlogi tega staleža v narodnem prepородu³³ pripravljali na poklic in vzgajali v duhu ljudstvu privržene inteligence. Na naslov prvega človeka v Avstriji, C.W.L. Metternicha, je prišlo pismo z naslednjo vsebino: »Pour cet effet il jurea avant tout indispensable l'institution d'une chaire de langue slave au Collège urbain dit de la Propagande. La réputation dont à si juste titre jouit Mr. Kopitar dans le monde savant, considéré comme autorité dans les langues slaves, a fait maître dans le Pape et son ministre le vif désir de profiter pendant quelque temps des lumières de ce savant. Le voue du Saint-Père serait que Sa Majesté veuille permettre au dit savant de passer une année à Rome, afin d'y organiser une école de langue slave et de former quelques élèves pour cet étude.«³⁴ Vprašanje se je na diplomatski ravni hitro rešilo in Kopitar je bil že prve dni novembra 1842. leta v Rimu. Lotil se je organizacije prve katedre za staro cerkveno slo-

²⁸ M. Teršakovec, n. m., str. 31.

²⁹ O tem prinaša obilo podatkov M. Teršakovec, ki analizira značilno vzdušje takih družb, ilustrira pa ga z vsebino pesmi *Domobolje prokljatih* (1822), katere zadnji stihi se glasijo: Tam' pri neba kraju /ja otčiznu maju./ No ah! ja iz-gnan' i plaču./ otčizny ne obaču (str. 20).

³⁰ M. Teršakovec, n. m., str. 44.

³¹ N. m., str. 48–51.

³² To vprašanje je podrobno obdelal A. Tamborra v navedeni razpravi (opomba števil. 1).

³³ Prim. J. Pogačnik, n. d., str. 89–129 (poglavje *Kultur*).

³⁴ A. Tamborra, n. d., str. 961.

vanščino, pri tem pa ni zanemaril tistega, kar naj bi ji čimbolj olajšalo delo. Med temi stvarmi je na prvem mestu tiskarna, ki naj bi bila kos, da tipografsko zadovolji pisanost in zahtevnost slovanskih grafij. Načrt se je izjalovil: slušatelji iz Ukrajine niso prišli, a Kopitar se je v prvih dneh maja 1843 vrnil na Dunaj. V zvezi z ukrajinskim političnim in cerkvenim položajem pa se mu je, čeprav po smrti, izpolnila še ena želja, namreč, da eden od tamkajšnjih škofov postane kardinal.³⁵ Ta ideja, ki ji je v Kopitarjevi korespondenci mogoče slediti že prej, se je uresničil 1856. leta; s tem se je ukrajinska unijatska cerkev afirmirala v svetovnem merilu, pa tudi njen delež v narodnem prerodu je bil tako priznan.

J. Kopitar je še tik pred smrtjo (19. aprila 1844) zapisal: »Ruthenos non dimitte ex animo«.³⁶ Beseda je očitno o resnični prevzetosti z ukrajinskim vprašanjem, ki ga je spremljala vse življenje. Na tej črti je Kopitar postavil ukrajinstvo kot eksistencialni in zgodovinski problem. Pripravil je pogoje, v katerih se je lahko izrazila ukrajinska etnična identiteta, ta proces pa je spremljal nastanek izvirne (romantične) filozofije, v kateri naj bi bila osmišljena celotna tradicija. Kodifikacija govornega jezika, ki je šel skoz empirično in diahronično razčlemba, je pomenila začetek duhovne geneze ukrajinskega naroda v modernem smislu. Ob kultivaciji jezika je podpiral ugotavljanje nacionalnih in etničnih posebnosti, ki jih je mogoče »prebrati« iz zgodovine jezika in iz razvoja pesništva. S tem je mislil zgraditi pregrade do Rusov in Poljakov; Ukrajinec naj bi bil samostojen zgodovinski subjekt, ki naj živi in dela v skladu s svojo notranjo močjo. Hotenja te vrste je navdihovala in plemenitila vera v evolucijo tega naroda; to vero so kasnejši dogodki potrdili. Kopitar je vsekakor s svojo dejavnostjo vpleten v ukrajinsko novejšo zgodovino in sodobno kulturo. Narodni preporod Ukrajincev je sicer nastal zunaj Kopitarjevega vpliva, vendar ga je on v bistvenem usmerjal in pripravljaj zanj ugodne pogoje, da se je njegova duhovna fiziognomija lahko hitreje razvijala in uresničevala. Objektivna zgodovina ukrajinskega narodnega preporoda ne bo mogla drugače, kakor da tej plemeniti prizadevnosti posveti posebno poglavje, v katerem bo morala trezno razbrati zapleteno in vsestransko sodelovanje J. Kopitarja v moderni kulturni usmeritvi svoje dežele.

Silvo Fatur

Zavod za šolstvo v Kopru

O MOŽNOSTI DRUGAČNIH NAČRTOV POUKA KNJIŽEVNOSTI V USMERJENEM IZOBRAŽEVANJU*

Čeprav so smotri in naloge predmeta slovenski jezik in književnost v gradivu Skupna vzgojnoizobrazbena osnova (SVIO) v usmerjenem izobraževanju (gre za komplet učnih načrtov, ki jih je sprejel strokovni svet SR Slovenije, izdal pa Zavod SR Slovenije za šolstvo v Ljubljani 1979) zapisani enotno za pouk o jeziku in za pouk o književnosti, kar je naravno, saj se oboje naravno prepleta, se da vendarle razbrati, kateri smotri so predvsem smotri pouka o književnosti. Ti pa so, da se učenci »usposablajo za estetsko doživljanje

*Referat na slavističnem zborovanju v Novi Gorici, 25. 9. 1980.

³⁵ E. Winter, n. d., str. 163.

³⁶ Navaja A. Tamborra, n. d., str. 968.